

Др. Константин Чехович.

До проблеми народніх ритмів у Шевченка.

(Продовження)

III.

„Я погоджуюсь, — пише Якубський — що акад. Смаль-Стоцькому пощастило довести, що в основі того, що я в роботі 1921 року називав „чотирьохстоповим хоресом“ лежить... козацький ритм. Але тільки лежить в основі, і зовсім немає причин думати, що Шевченко і думки не мав ані про які хорей. — Візьмімо один з тих прикладів, що їх дає для козацького ритму акад. Смаль-Стоцький:

І широкою долину
І високою могилу
І вечірною годину
І що снилось, говорилося,
Не забуду я.

Що ці рядки можуть бути генетично зв'язані з козацьким ритмом, цього можна не заперечувати. Але справа ж не тільки в генезі ритму. Уявімо собі, що ми знайшли ці п'ять рядків і навіть зовсім не знаємо, якому поетові вони належать. Спробуємо з'ясувати їх ритм і безумовно ми визнаємо їх хорейчними, чи ще правдивіш, коли ми приймаємо й пеони до нашого віршування — визнаємо їх пеонічними. Об'єктивно цього не можна заперечити. Інша вже справа, що Шевченко міг прийти до цього ритму, нагадуючи собі „нуту“ якоїсь козацької пісні. Але ж дозволимо собі припустити, що Шевченко знав хоч абетку теорії віршування, а тоді він не міг не знати, яким віршовим ритмом він орудує, дуже добре розуміючи, що цей віршовий ритм не що інше, як своєрідна трансформація ритму музичного. Знов і знов доводиться проказувати, що музичний та віршовий ритм це не одне й теж саме...“¹⁾

Замість відповіді на такі „докази“ ми поспробуємо уявити собі трохи іншу ситуацію. Уявім собі, що хтось справді знайшов цих п'ять рядків і що справді, не знаючи хто їх складав, написав цілий трактат про них, доказуючи, що їх ритм це химерно-геніяльна комбінація хорей, дактиля і амфібраха (— | — | — | —). Про цей свій винахід він міг би теж сказати, що „об'єктивно цього заперечити не можна“. — І що ж тоді ми всі, що добре знаємо абетку теорії віршування Б. Якубського, зможемо на таке відповісти? Певно дійдемо до висновку, що всяка правда релятивна, не виключаючи і тої, що її Б. Якубський уважає за непохитну й об'єктивну. Але коли ми крім згаданої абетки знаємо ще, що

¹⁾ Б. Якубський: До проблеми ритму... Оп. cit. стор. 76—77.

таке ритмічність української народної поезії і не сумніваємося про тісний і всесторонній звязок поетичної творчости Шевченка з українським народним мистецтвом слова, та коли ще знаємо, що цих пять рядків, що про них йде мова, написав саме Шевченко, а не хто інший, тоді ми іншими очима почнемо приглядатися до їх ритмічної структури і певно найдемо у них те саме, що там найшов акад. Смаль-Стоцький. — Це вірші козачкові, а ті чотири хореї, що їх там бачить Якубський, це явище випадкове і до самої ритмічної структури цих віршів не належить.

Проблема ритміки це не лише теоретична проблема генези Шевченкових ритмів, але також практична проблема, як пристосувати українські народні ритми до читання Шевченкових творів, щоби не читати їх на основі метрично-тонічних схем та не псувати в той спосіб їх незрівняної краси і виразової сили. — Можна не погоджуватися щодо подробиць деяких ритмічних схем, можна ті схеми для читання трохи модифікувати, але треба прийняти сам принцип, встановлений Ст. Смаль-Стоцьким, а саме принцип ритмічного читання Шевченкових творів на основі народних музичних ритмів. Тоді не треба буде вкладати до Кобзаря ніяких хореїв ні ямбів, ані не треба буде підсувати Шевченкові своєї власної „абетки теорії віршування“, доказуючи, що вона справді „об'єктивно“ помагала Шевченкові при його творчості. — Шевченко не складав вище наведених віршів ані хореями, ані комбінацією хорея, дактиля й амфібраха, і лише шкільна рутинна веде людей до того, що вони шукають і находять у Шевченка різні тонічні стопи¹⁾.

Найбільш завзято боронить Якубський свого „чотирьох-стопового ямба російського походження“, що його раз вклавши у Кобзаря, він таки ніяк звідтам викинути не хоче. Можливо, що і симпатії до російських впливів, що їх і в працях самого Якубського аж надто багато, грають при тім деяку ролю, та в данім випадку не менш важне і те, що ті „ямби“ разом з ріжними неправильностями — на думку Якубського — незвичайно підвищають мистецьку вартість Шевченкової поезії. Викинути ті ямби з Кобзаря, означало би зруйнувати цілу теорію Шевченкової геніяльності, що її Якубський подає в одному із розділів своєї „Науки віршування“ (на стор. 81.). Все ж таки дивно, що Якубський далі обороняє те, чого нема ніякої наукової причини обороняти. — Не знаємо, чи Шевченко справді сам колинебудь виправляв свої вірші на „правильні ямби“, але навіть якби так було, то він міг робити це хіба за порадою видавців чи редакторів. На основі усього характеру поетичної творчости Шевченка ми певні, що в момент творчости його вірші мережалися на тканині народних ритмів, а не на основі якихнебудь метротонічних схем. При читанню Шевченкових творів треба розгадувати

¹⁾ Те саме роблять і інші словянські учені з деякими своїми поетами. Напр. у чехів є вже досить велика література на ту тему. Гл. Jan V. Sedláček: K problému rytmu básnického. — Praha. 1929. стор. 133 і д.

якраз ті дійсні, може і підсвідомі¹⁾ підвалини його поетичної творчості, треба відшукати ті народні музично-ритмічні схеми, що ними Шевченко так по мистецьки послугувався, і на їх основі треба нам самим Шевченкові вірші читати. Бо інакше не тільки естетичні вартості Шевченкового ритму, але і багато важних подробиць його поетичних малюнків та ідейного змісту залишаться для нас недоступні.

Та, Якубському конче треба бачити у Шевченка ямби і він їх бачить. „Мені не потрібно, мабуть, тут наводити зразки чотирьохстопового ямбу Шевченка, — каже Якубський — його всі знають; велику кількість ліричної поезії й поем писано цим метром. Досить часто, рівняючи з другими поетами, зустрічаються в цьому ямбі знамениті „неправильності“, а ще частіш це чудовий, доладний, дуже багатий ритмічно-ямбічний метр. Я розгортаю навгад „Кобзаря“ — випало: „Мені однаково, чи буду...“ чистісінький ямб, далі — „Не кидай матері“, початок „Чого ти ходиш на могилу“, „... Вечір“ і т. д. — все чотирьохстоповий ямб першорядної вартості“. („До проблеми“... стор. 77.) — Такий спосіб наукової полеміки певно здивував би і самого Якубського, якби так хтось інший зачав його власними методами з ним боротися. Розгортаючи Кобзаря „навгад“ і вириваючи окремі рядки Шевченкових поезій без звязку з цілістю, ми могли би дійти до висновку, що у Шевченка не тільки ямби замість колядкового ритму, але і дактилі, анапести, хорей, пеони і т. д. Тоді взагалі не завважаємо дійсної ритмічності Шевченкових віршів. — Попробуймо і ми за прикладом Якубського розгорнути Кобзаря „навгад“ і загляньмо туди через окуляри його „абетки віршування“. Висновки будуть дуже цікаві і повчаючі. Ось на приклад вірш

Понад полем іде,
Не покоси кладє...

це виразний анапест (— — — | — — —). Інший вірш:

„За щож ти караеть її молоду...“

Це мусить бути амфібрахій (— — — | — — — | — — — | — — —)

Так і учить нас читати цей вірш „Наука віршування“ Якубського (стор. 59.)²⁾. Ще інший вірш:

Сонце заходить, | гори чорніють,
Пташечка тихне, | поле німіє...

Це цілком ясний адонічний вірш, що складається з одного дактиля й одного хорей (— — — | — — —)³⁾ і не знаємо, чому Якуб-

¹⁾ Акад. С. Смаль-Стоцький думає що „Шевченко зовсім свідомо послугувався ритмом“ (ор. cit. стор. 105). Ми приймаємо можливість підсвідомих ритмічних схем в момент поетичної творчості.

²⁾ Дійсна ритмічна структура цього вірша коломийкова, а саме

♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩

³⁾ Здається, що це мав на думці проф. В. Сімович, коли в дискусії (4. III. 1924.) виступав проти поглядів акад. Смаль-Стоцького. — В протоколах помилково записано ніби проф. В. Сімович назвав цей вірш „комбінацією ямба з трохеєм“ (Гл. Протокол ч. 13. „Праці Укр. Істор.-Філол. Т-ва в Празі“, том I. (1926.) стор. 200.).

ський неначе погоджується з акад. Смаль-Стоцьким, що це вірш колядковий. („Наука віршування“ стор. 75.). — Розгортаємо „навгад“ далі і находимо вірш:

„Думи мої, думи мої, лихо мені з вами“...

Це „чистісінький“ хоріямб (— — — — | — — — — | — — — — | — — — —) і може Якубський помиляється, коли він каже, що це „коломиївкий ритм“ (Ibidem, стор. 74.). Чому коломиївкий ритм а не хоріямб?

На таке питання треба конче дати собі самому ясну відповідь, а тоді певно і всі інші ямби і хорей, що їх випадково побачимо у Шевченка, будемо інакше оцінювати. При тім найважливіша справа, не відчиняти Кобзаря „навгад“, лише докладно студіювати цілість. Часом вже кілька дальших рядків вяснить справу і ми побачимо, що на пр. перші два вірші

„Понад полем іде,

$\frac{2}{4}$ ♪ ♪ ♪ ♪ || ♪ ♪ ♪

Не покоси кладе“...

♪ ♪ ♪ | ♪ ♪ ♪

можна би вважати за анапести лише через фальшиві окуляри шкільної рутини, яких сам Шевченко у момент поетичної творчости напевно не мав. Ці вірші зложені (так як пісня „І шумить, і гуде“) не на схемі тонічно-метричній, лише на схемі музично-ритмічній, а саме на схемі козачка. На це вказують нам дальші рядки :

„Не покоси, кладе гори :

$\frac{2}{4}$ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪

Стогне земля, стогне море

♪ ♪ ♪ ♪ || ♪ ♪ ♪ ♪

Стогне та гуде“.

♪ ♪ ♪ ♪ | ° ♪ 1)

І уся поетична творчість Шевченка вказує на те, що у його віршах не треба шукати своєї власної „абетки теорії віршування“, лише треба розгадувати ті схеми української народної ритміки, що на їх тканині справді ці вірші склалися.

У полемічній гарячці Якубський уявляє собі, що його власні погляди це останнє слово сучасної науки, та що висновки довголітніх основних студій акад. Смаль-Стоцького це „педантизм, позбавлений усякого ґрунту сучасної науки“. („До проблеми“... стор. 80).

Добре буде зясувати собі, що це за „сучасна наука“, що на її ґрунті так певно почувасться Б. Якубський, та що це за „наука віршування“, що так сміло береться викидати музичні ритми з Кобзаря. — За інформаціями про ту „сучасну науку“

1) Порівн. Акад. С. Смаль-Стоцький, *op. cit.* стор. 81., — а також К. Чехович: Про ритмічне мистецтво Шевченкової поезії. ЛНВ 1931. IV. стор. 309—315, і V. 474—476.

заглянемо до книжки самого Якубського. Вже у передмові до своєї „Науки віршування“ наш дослідник української віршової ритміки зазначає, що „українському читачеві доведеться звернутися до російської літератури як найприступнішої та близької щодо принципів віршування“. (стор. V.) Ми навпаки, хочемо перестерегти українських читачів, щоби не ішли за тою порадою Якубського і щоби по змозі як найрідше заглядали до російської літератури, якщо хочуть пізнати справжню суть української віршової ритміки, особливо тої, що нею послугувався Шевченко. На прикладі самого Якубського, що аж надто часто оглядається на російські взірці, бачимо, що це не вийшло на користь його праці. Бачимо на пр., як Якубський з різних російських авторів вибирає собі цілу галерію дефініцій ритму, які взагалі нічого не пояснюють. Дещо з того зачитуємо лише тому, щоби хоч трохи світла кинути на ту „сучасну науку“, що на неї спірається Якубський. На пр. на стор. 18. читаємо таке: „Ритмика є спосіб чергування наголошених та ненаголошених складів“ (М. Гершензон „Видение поэта“ стор. 17. М. 1919.) — „Ритм є реальне чергування наголосів у вірші“ (В. Жирмунский „Композиция лирических стихотворений“, стор. 98. Пет. 1921.) — Ритм є „розподіл наголосів у вірші та розподіл цезур“ (Б. Томашевский „Ритмика четырехстопного ямба“...) — „Ритм є чергування сильних та слабих ментів часу“ (В. Шенгели „Трактат о русском стихе“, стор. 6. Одесса 1921).

Поминаючи усю хаотичність такої колекції різних понять, лише поверховно об'єднаних спільною назвою „ритм“, мусимо лише загально підкреслити, що ніяким чином не можна „чергуванням наголошених і ненаголошених складів вияснити музично-віршову ритміку народньої поезії, і що далі ще підходить з такою міркою до поезій Шевченка це вже не крок вперед, а крок назад у дослідях в цій ділянці.

Бажаючи ближче приглянутися до тої „сучасної науки“ Якубського, ми могли би разом з ним вичисляти наукові заслуги Андрія Белого, В. Брюсова, Н. Недоброва та інших, ми могли би повторяти такі думки цих російських учених, як на пр. „Метр — це інерція ритму“, або „Під ритмом віршів ми розуміємо симетрію в порушеннях метру, цеб то певну складну одноманітність порушень“ — чи вкінці „Ритм є норма свободи в межах версифікації“¹⁾, та все те не має для нас того значіння, яке йому приписує Якубський, і ледви чи комунебудь ясно, що те все має означати²⁾ Нам не треба жалувати, що ми стоїмо поза сферою притягання такого наукового середовища, бо бачимо, що воно лише спиняє розвиток української науки, даючи україн-

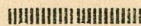
¹⁾ Гл. Б. Якубський: Наука віршування, стор. 30—31.

²⁾ Під безпосереднім впливом Б. Якубського і А. Белого подає Л. Білецький своє ще більше темне „пояснення“ різниці між метром і ритмом: „Ритм — це є вічний рух у гармонії, метр — це спокій і гармонізована одноманітність“. („Перспективи літературно-наукової критики“. — Нова Україна, 1923, грудень, стор. 110.)

ським дослідникам зняряддя цілком непридатне для їх чергової праці. Ціла „Наука віршування“ Якубського, що виросла в тім середовищі, для дослідів над ритмікою Шевченка цілком непридатна. — Можливо, що і такі дивні відкриття, як на пр. те, що „наші сучасні культурні мови вже зовсім не знають розподілу звуків на довгі та короткі“ і трохи несподіваний висновок, що через те модерна ритміка ґрунтується лише на принципі „наголошености і ненаголошености“ складів¹⁾, треба також віднести на рахунок тої наукової сфери, що з неї черпає Якубський. — Дуже шкода, що він такі псевдо-наукові і псевдо-сучасні погляди приймає за свої.

Ми не будемо далі забігати за Якубським у нетрі його полеміки, тимбільше що праця Ст. Смаль-Стоцького ніякої оборони не потребує. Вона перемаже своїх противників силою своєї власної наукової вартости. І коли на пр. Ол. Дорошкевич, переконаний „аргументами“ Якубського, думає, що Ст. Смаль-Стоцький „переоцінює вплив народньої ритміки“²⁾, то ми навпаки думаємо, що ані Якубський, ані Дорошкевич не зрозуміли добре праці Ст. Смаль-Стоцького і тому її недоцінюють, а на твори самого Шевченка дивляться ще далі через призму власної шкільної рутини.³⁾

Д. б.

Др. Василь Пачовський.

Проблеми української літератури й мистецтва.

Вже пораз другий на сторінках нашого журналу відаємо голос в літературних справах сеніорові нашої літератури Д-рові В. Пачовському. Своїх кілька уваг до цієї статті (надіслані ще спочатком лютия с. рі. подаємо на кінци. *Ред.*

I.

1. Оцінка красного письменства.

Під гнетом московського абсолютизму, узброєного кривавим кнутом більшовицької доктрини, поникла літературна творчість України. Найвизначніші творці замовкли та нидіють на за-

¹⁾ Б. Якубський: Наука віршування, стор. 15.

²⁾ Ол. Дорошкевич: Сучасний стан Шевченкознавства. *Op. cit.* стор. 360.

³⁾ Сюди належить і стаття С. Никифоряка: „Рим і ритм у Шевченка“. — ЗНТШ, 99. стор. 245. — І Ол. Колеса намагається тоничними стопами аналізувати поезію Богдана Залеского („Українська rytmyka ludowa w poezyach B. Zaleskiego“); напр. для вірша: „Jak szumiął, szumi step tam siny“ подає схему — — — | — — — | — — — | — — — стор. 44). — Б. Якубський мусів би і тут побачити „чотириохетопового ямба російського походження“ (— | — — | — — | — — | — —), так само як його бачить у Шевченковому „Ре́ве та сто́гне

Дні́пр ши́рокий“. Дійсна ритмічна схема є така: $\text{♩} \text{♩} \text{♩} \text{♩} \text{♩} \text{♩} \text{♩} \text{♩} \text{♩}$

Це український колядковий ритм. (Порівн. С. С.-Стоцький, *Op. cit.* стор. 85. і д.)